

VALAHII ȘI IMPERIUL OTOMAN ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1474

În anul 1474, la zece ani de la precedenta acțiune antiotomană majoră a Budei, a doua campanie în Bosnia a lui Matia Corvin (1464), la șase ani de la armistițiul ungaro-otoman (1468) determinat de eșecul campaniei moldave a regelui și de rebeliunea transilvană din 1467, Ungaria a reintrat pe curs de coliziune cu Imperiul Otoman. Moldova se afla deja pe acest curs. Între Buda și Suceava se afla Transilvania, pentru care o confruntare cu Poarta nu reprezenta de departe o prioritate. Amintirea anilor 1437-1438, a dezastrelor provocate de campania sultanului Murad II și a raidurilor aferente acesteia, erau în continuare puternice¹.

Transilvania și chestiunea otomană

De la dispariția lui Ioan/Iancu de Hunedoara, Transilvania nu mai figurase în prim-planul confruntărilor dintre vechea *Christianitas* și *Turc*. Raidurile otomane în Transilvania nu lipsiseră. Unele au fost considerate, exagerat în mare măsură, de către Jan Długosz, drept adevărate devastări. Cu toate acestea, inclusiv în cadrul raporturilor dintre Imperiul Otoman și regatul ungar, Transilvania nu mai ocupa un spațiu central, din perspectivă conflictuală².

Mai curând, datorită politicii abile a Brașovului și Sibiului în relația lor cu Mehmed II și favoritul său transalpin, Radu III cel Frumos, Transilvania corespundea, încă de dinainte de domniile lui Basarab III Laiotă, Basarab IV Țepeluș ori Vlad Călugăru, unui culoar de mediere între Buda și Istanbul. Aceste caracteristici au fost remarcate încă din epocă. Un factor antiotoman major, Transilvania, devenisese un “factor de echilibru” între fronturi³.

Înainte de bătălia de la Câmpul Pâinii (1479), dar mai ales înainte de raidul otoman din 1493, modificări majore, deformări de factură elastică în termeni de fizică politică, au fost aduse acestui “statut” pe cale moldavă. Conflictul latent, până la cumpăna anilor 1469-1470, dintre Radu III cel Frumos și Ștefan III cel Mare avea ca mize atât aria danubiană, cât și Țara de Jos a Moldovei. Disputa

¹ Nagy-Nyáry 1876, no. 46, p. 75-76; Długosz 1887, p. 495-497, 510, 517, 525, 537, 546; Bonfini 1941, p. 15-23; Pop 1994, p. 14-17; Szakály 1979, p. 88-94; Rázsó, p. 19-23, 41-44; Engel 2001, p. 306-311; Simon 2005a, p. 201-210.

² Hurmuzaki-Iorga 1911, no. 64, p. 37; no. 106-107, p. 61-62; no. 115-116, p. 66; no. 123-124, p. 70-71; no. 131-132, p. 75-76; Długosz 1887, p. 525, 537; Gündisch 1974, p. 426-435; Inalcik 1989, p. 317-325; Simon 2004b, p. 39-44.

³ Tocilescu 1931, no. 130, p. 126; Unrest 1956, p. 108; Lapedatu 1902, p. 20-27; Xenopol 1907, p. 207-211; 243-251; Zirigiević 1985, p. 2-7; Rezachevici 2001, p. 109-118; Papacostea 2004, p. 34-40; Simon 2004a, p. 9-10, 17-21.

dintre domnii *valahi* privea deopotrivă regatul ungar, în particular voievodatul transilvan, în zonele sale saxone și secuiești, și Înalta Poartă⁴.

Nepotrivirile majore existente cu precădere între Buda și Suceava, dar și între cea din urmă și Brașov, în pofida asigurărilor reciproce, au ieșit bine în evidență în toamna lui 1474. Trupele *ungare* (adică transilvane) și cele moldave, care ar fi trebuit să colaboreze împotriva Porții, au început să se lupte între ele pentru tronul Țării Românești. Cazul este cu atât mai elocvent cu cât Matia Corvin și Ștefan III se împinseseră reciproc pe calea conflictului deschis cu Poarta. Încă din 1471, de la *Reichstag*-ul “cruciat” de la Regensburg, se afirmase că *valahii* se vor ridica împotriva otomanilor, dacă regele ungar va porni contra sultanului⁵.

Războiul

Între 1462-1484 Ștefan III a invadat Țara Românească de minim 13 ori (maxim 17 ori). În medie, cam o dată la un an și jumătate trupele sale au intrat în *cealaltă Valahie*, pe teritoriile locuite de cei *mai răi decât turcii*. Atacurile moldave s-au întezit începând cu luna februarie a anului 1470. Nu au deranjat Buda ori orașele săsești, dimpotrivă, politica comercială a lui Radu III a luat un curs tot mai protecționist, iar distanța politică dintre regalitatea ungară și domnia moldavă s-a micșorat, pe fondul amenințărilor interne și externe comune⁶.

În toamna târzie a anului 1473 Ștefan cel Mare a intrat din nou în Țara Românească. De această dată nu a mai fost vorba de un conflict de frontieră. Primul obiectiv al lui Ștefan era Radu cel Frumos. Al doilea era autoritatea otomană pe linia Dunării de Jos. Radu a fost detronat. Locul său pe tron a fost luat de pretendentul pregătit de Ștefan pentru tronul transalpin încă din 1472, Basarab III Laiotă, din familia Dăneștilor. Domnia acestuia avea să reziste doar o lună⁷.

Atacul moldav, despre care se știa încă din acele zile că va atrage trupele otomane din Albania asupra lui Ștefan, avea și o motivație financiară externă precisă. Același lucru era valabil și pentru monarhul huniad. Veneția îi promisese lui Matia 30.000 ducați dacă îi determina pe otomani să se retragă de la

⁴ Fraknói 1891, no. 60, p. 80; no. 62, p. 82; Bachmann 1892, no. 147, p. 163; no. 255, p. 273; Hurmuzaki-Iorga 1911, no. 123, p. 70; no. 131, p. 75; no. 137, p. 80; no. 141, p. 82; Veress 1914, no. 30-31, p. 31-33; Gündisch 1974, p. 433-440.

⁵ ASV, Misc., Arm., II-7, f. 387 (391)v-390 (394)r; 469 (473)r-473 (477)r (6 mai, 13 iulie 1472); HHStA, M.E.A., [cutia] 1b [1466-1497], fasc. 1, f. 157r-170r (14 mai 1471); [cutia] 2 [1471-1481], fasc. 1, f. 32r-v, 40r-46r [mai-iunie 1471]; Nagy-Nyáry 1876, no. 167, p. 233; Bogdan 1905, no. 272, p. 328; Hurmuzaki-Iorga 1911, no. 133, p. 77; Gündisch et alii 1981, no. 3843, p. 479, Wolf 1999, no. 94-95, p. 323-327; Panaitescu 1959a, p. 15-17, 31-32; Simon 2004a, p. 8-11, 19-21.

⁶ Nagy-Nyáry 1876, no. 183, p. 263; Hurmuzaki-Densușianu 1890, no. 5, p. 4; Fraknói 1893, no. 211, p. 296; Bogdan 1913, no. 146-150, p. 331-339; Iorga 1898, p. 54; Iorga 1915, no. 275, p. 352; Simon 2005a, p. 150-153, 496-497.

⁷ Cornet 1856, no. 43, p. 44; no. 85, p. 106; no. 90, p. 112; Dragomir 1927, no. 1-2, p. 11-12; Panaitescu 1959a, p. 18, 30-32; Panaitescu 1959b, p. 12-15; Babinger 1959, p. 373; Setton 1978, p. 320; Rezachevici 2001, p. 108-117, 122-129.

Scutari. Peste un an, în toamna lui 1474, trimișii regelui la Veneția încasau doar jumătate din sumă. Ceilalți 15.000 ducați au luat probabil drumul Moldovei. Era un preț relativ bun pentru o implicare costisitoare a lui Ștefan în marile conflicte ale epocii. Iar ofensiva moldavă a reținut puternic, pe culoar (desigur) venețian, și atenția Peninsulei Italice⁸.

Item a le nove avema cuj fresche de preso Pera fresche, se ha/ como lo Grant Turcho manda Turchi XX mille contra la Velachia Bassa; et d'altra parte se dice prepara de fae questo state gallie nove/ CLta, car quelle ha sono vegle [...] Et se dice de certo per la dicta lettera mandata de Sio ha/ Monsegnor lo Mestro, et erj lecta cuj in lo conseglo/ como/ lo Turcho ha facto pace con Usson Cassan (16 ianuarie 1474).

Nove oretenus referite al Magnifico Misser Marco Barbo Dignissimo Baylo et Capitano de Corfu/ per Misser Zuan de Tricho sopracomito de la galia Zaratina venuto à Corfu adi 15 frevere 1474

Dice esser partito da Sio a di 26 del passato dove veneno nave 3 de Pera et da Constantinopoli partino/ de li adi 19 et 20 del ditto, per lequal scriveva l'ambasiador de Sio, % altri merchadanti, non obstante/ che per loro fosse scripto de di 10 del ditto mexe dela paze seguita tra el Signor Uson Cassan, cum el/ Signor Turcho per ditte ultime scrivevano ditta paze non esser seguita; ne non erano per seguirla, perche/ i fioli del Signor Usson Cassan volevano vendicarsse dela morte di lor fradello morto in Bactria. Item scrivevano el Signor Turcho haveva levato totalmente de lavorar la sua armata.

Item scrivevano i Valachi haver cridato guerra contra el Signor Turcho; et come el ditto Turcho haveva fato/ commandamento per tuto el suo paexe che tuti da anni 15 fin 60 se dovesseno a presentar ala sua porta./ Et come el Signor Turcho fazea passar zente in le parte de Natolia; et questo perche se diceva/ i fioli del Signor Usson Cassan fevano zente contra del Signor Turcho.

⁸ ASM, A.D.S., Potenze Estere, cart. 647, *Turchia-Levante*, fasc. [3], *Rodi*, nn (16 ianuarie 1474); cart. 649, *Ungheria*, fasc. [2], *1466-1480*, nn (15 februarie 1474); ÖNB, Codices, cod. 6216, Stefano Magno, *Annali veneti e del mondo [1443-1478]*, *Ad annum 1473*, f. 561v, 576v-577r [mai, octombrie-noiembrie 1473]; Gelich-Tháloczy 1887, no. 385, p. 631; Predelli 1915, no. XVI-65, p. 213; no. XVI-73, p. 215; Malipiero 1843, p. 41, 43; Constantinescu 1981, p. 36-37; Jászay 1989, p. 19-23; Simon 2005a, p. 209-211; în pofida originii venete a informațiilor, documentul din 15 februarie 1474 nu poate fi datat sub 1475 (la Veneția, anul începea pe 1 martie), ci doar sub 1474, întrucât: a) la mijlocul lunii februarie 1475 în mediul venețian, atât în metropolă, cât și în domeniile mediteraneene, se răspândise deja vestea victoriei de la Vaslui, care ar fi trebuit menționată și în acest raport (nu s-ar fi folosit pentru acțiunea valahilor formula: *i Valachi havere cridato guerra contra el Signor Turcho*); b) marile tulburări și încercări de revanșă în familia și în statul lui Uzun Hasan au avut loc în lunile imediat următoare înfrângerilor sale din vara anului 1473; c) actul (raportul) în această formă este o copie milaneză, la Milano nefolosindu-se calendarul venețian.

Dar, înainte de Crăciunul anului 1473, Basarab Laiotă a fost alungat de pe tron. Radu și-a recâștigat tronul. Trupele otomane au prădat sudul Moldovei până la Vaslui, fără ca Ștefan să poată replica. Reacția sa militară propriu-zisă a venit în primăvara anului următor. Atunci, Ștefan a *ars fara aproape cu totul*. Domnul n-a înregistrat însă succesul dorit și a trebuit să se retragă. Și-a completat revenirea prin executarea a 700 dintre prizonierii luați, numeroși, conform cronicii⁹.

Din documentele milaneze

Decenii mai târziu, propaganda ștefaniană în limba germană punea acest eșec pe seama vremii nefavorabile. “Cronica oficială” a domnului nu povestește nimic despre acest episod. Eșecul s-a repetat însă în august și octombrie, până la expediția, teoretic comună, moldo-ungară din noiembrie 1474. Ștefan pare să fi forțat nota până când nu a mai fost cale de întoarcere în conflictul cu Poarta, în pofida oricum discutabilelor oferte de înțelegere ale lui Mehmed II. În aceste condiții, nevoia propagandei germane a domnului de a-i scuza eșecul apare într-o lumină diferită. Tot într-o lumină diferită o așează și câteva surse inedite din Peninsula Italică¹⁰.

Illustrissimo Signor mio

Questa Signoria m'ha fatto intendere una lettera che novamente hanno ricevuto da messer/ Alyyse Quirini, lor capitaneo in Corfu, et per partecipare el tuto cum la Vostra Sublimità mene hanno datto/ copia et cussi la mando aquella qui alligata.

Ulterius questa matina, essendo di officii divini, el duce me disse che per altra via digna di fede erano/ advisati ch'el Turcho era in oppinione de soprafedere per questo anno circha li apparati ch'el havena [astfel în original; corect: haveva]/ ordinati per mare et divertere tute le forze soe contra li Valachi. Et el prefato duce mostra de/ credere che cossi l'habia afare et questa brigata ne sta molto de bona voglia.

Me ricomando humelmente ala Vostra Sublimità.

Ventiis, XXV Martii 1474.

Illustrissimi domini domini vestri servus Leonardus Botta etc.

⁹ HHStA, S.A., A.D.S., *Hungarica*, [cutia 2], 1525-1526, fasc. 2-1, f. 30r-v [martie-aprilie 1474; copie în MOL, DF 276099]; Panaitescu 1959a, p. 18-19, 31-32; Stoide 1956, p. 62-69; Halévy 1957, p. 190-193; Denize 2001, p. 120-122.

¹⁰ ASV, S.S., *Deliberazioni*, reg. 26, 1473-1474, c. 22r, 31r-32v 101r-v (5 iulie 1473, 13 septembrie 1473, 15 iunie 1474); Navagero 1733, col. 1142-1144; Hyvani 1913, p. 42-43, nota 3; Thálloczy 1913, p. 24; Anonimo 1915, p. 307; Panaitescu 1959a, p. 31-32; Iorga 1937, p. 149-150; Minea 1940, p. 687; Pippidi 2002, p. 17-19; Simon 2004a, p. 10-14.

Illustrissimo Signor mio

Questa Signoria m'ha fatto vedere uno capitulo d'una lettera, gli scrive el suo/ ambassatore de Ungaria, continente la rotta data per li Valachi al Turcho, dovi adcio/ la Vostra Sublimità intenda il tuto, li mando qui aligato la copia d'esso capitulo.

Preterea, heri in queste persone Venetiane pasò de questa vita presente messere Antonello dale/ Corne, et la prefata signoria è sta contenta che l'abia fatto testamento, et ha lassato il suo agli/ figlioli soy. Altro non ce dinovo.

Me ricomando humelmente ala Vostra Illustrissima Signoria.

Venetiis, die XXVIII Martii 1474.

Illustrissimi domini domini vestri servus Leonardus Botta etc.

Milanul familiei Sforza nu figura în prima linie cruciată. Milanul, în special după 1490, a devenit un strălucitor exemplu de “colaboraționism” cu *Turcul*. Milanul era în schimb interesat de tot ceea ce-i putea afecta combinațiile italiice, de ceea ce putea influența din afara peninsulei interesele aliaților și rivalilor ei schimbători. Cu precădere în cazul Romei, Genovei, Veneției și Neapolelui, era vorba, în primul rând, de problema otomană, iar, în al doilea rând, de evoluția situației ungare. Astfel, rapoartele spionilor și ambasadurilor oficiale ai lui Lodovico il Moro, răspândiți la nord și sud de Alpi, erau deosebit de importante. Din această categorie fac parte și depeșele trimise în martie 1474 de experimentatul om al Milanului la Veneția, Leonardo Botta¹¹.

Primul dintre aceste rapoarte confirmă și dezvoltă știrea transmisă din Ragusa către Buda în decembrie 1473. Trupele otomane, doar cele din Albania la acea dată (dar și la sfârșitul anului 1474), urmau să plece împotriva lui Ștefan. Al doilea raport este și mai interesant. Ambasadorul venet la Buda transmitea vestea victoriei valahilor asupra otomanilor. Este o victorie pe care Suceava nu și-a asumat-o niciodată. Din contră, s-ar putea spune, a căutat explicație pentru eșec¹².

¹¹ ASM, A.D.S., Potenze Estere, *Venezia*, cart. 361, 1475, fasc. 3, *Marzo 1475*, nn (25, 28 martie 1474); Sanudo 1733, col. 1183, Sanudo 2001, p. 41-45, 62; Nehring 1989, p. 39-44, 61-64; documentele (pe care am ales să le indicăm drept nenumerotate datorită celor două-trei numerotări, dezordonate și dezorientante în forma în care sunt conservate actele la ora actuală, numerotări existente, în general, pe aceste acte medievale milaneze) au fost greșit încadrate arhivistic în cartonul destinat anului 1475, încadrarea lor sub această dată nesușinându-se paleografic în raport cu documentele sigur din aceeași perioadă, precum cele ce însoțesc studiul, în curs de apariție, semnat de Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Țările Române și problema otomană în primăvara anului 1475, din perspectiva informațiilor și intereselor milaneze din epocă*, și volumul de documente milaneze dedicat de aceeași editori anilor 1474-1476, care urmează să fie tipărit în cursul anului 2008 la Editura Academiei Române din București.

¹² Gelich-Thálloczy 1887, no. 385, p. 631; Guboglu-Mehmet 1966, p. 95-96, 127-128; Simon 2004c, p. 204-206.

Vestea din Ungaria era nefirească și din alt punct de vedere. În februarie 1474 Oradea fusese arsă de către otomani. Șocul provocat de distrugerea acestui mic Saint-Denis al regatului fusese imens. Prestigiul intern și așa șubrezit al lui Matia Corvin primise o lovitură considerabilă. A știtut însă să o întoarcă în favoarea sa, determinând Dieta să aprobe taxa de 1 florin pe poartă, chiar și cu mențiunea că banii nu vor fi folosiți decât împotriva *Turcului*. Pe plan extern, prin folosirea valahilor lui Ștefan, el pare să fi încercat, dacă nu și reușit, mai repede chiar, același lucru. Din acest punct de vedere, regele Matia putea conta și pe problemele republicii lagunelor¹³.

Veneția, Buda și Suceava

Pierderea Negropontului (1470), eșecul planului moscovit (1472), înfrângerea lui Uzun Hasan de către Mehmed II (1473), dificultățile avute cu atragerea tătarilor în luptă contra Porții (1472-1474), anevoioasele negocieri cu Mehmed II (mai ales între 1471-1473), falimentul loviturii de palat dorite de Veneția la Istanbul (1473-1474) puneau Republica într-o situație foarte delicată. Relația ei cu Roma era una tensionată, iar cea cu Milanul se putea transforma oricând într-un conflict. Veneția avea nevoie de un succes în Răsărit, măcar cu titlul de speranță antiotomană¹⁴.

Milanul cunoștea aceste probleme ale Republicii. Cunoștea și practicile propagandistice și dezinformările promovate de Veneția. Asemenea cunoștințe și date s-au repercutat direct asupra receptării italice (milaneze în particular) a victoriei de la Vaslui din ianuarie 1475. O serie de rapoarte milaneze din Veneția (martie-aprilie 1475) sunt marcate de îndoiala vizavi de această victorie. A fost nevoie de mai bine de o lună și de informații suplimentare și practice privind lupta pentru ca Milanul să accepte victoria lui Ștefan III și scrisoarea circulară trimisă de către acesta. Acțiunile sale din Țara Românească erau privite, precum în cazul unui raport trimis din Chios, colonie genoveză, la Milano, puterea suzerană a Genovei, pe 3 octombrie 1474, mai mult ca parte a unui conflict cu Radu III (chiar dacă acesta, contra celor afirmate în raport, nu a murit decât probabil la începutul anului următor), decât drept componentă a unei mari inițiative antiotomane. În schimb, dintr-un raport trimis o zi mai târziu din Candia tot spre Milano, apartenența luptelor lui Ștefan la un context (și plan) antiotoman și continental mult mai amplu transpare relativ clar¹⁵.

¹³ Florián 1884, p. 199-201; Guboglu-Mehmet 1966, p. 306-307; Döry et alii, 1474, art. 8, p. 215; Decei 1974, p. 296-301; Papacostea 1973, p. 602-605; Szakály 1979, p. 94-96; Rázsó 1986, p. 10-14, 35-39, 45; Jászay 1989, p. 22-24.

¹⁴ Cornet 1856, no. 90, p. 112; Babinger 1959, p. 366-375; Setton 1978, p. 299-302, 311-317; Tardy 1978, p. 59.

¹⁵ ASM, A.D.S., Potenze Estere, cart. 649, fasc. 2, nn (3 octombrie 1474); pentru îndoielile milaneze, de exemplu: ASM, A.D.S., *Venezia*, cart. 361, fasc. 3, nn (2, 5, 11, 16, 18, 25 martie 1475); a se vedea și nota 11.

Lo Signore de Volaquia Alta et morto, lo Segno<re> de la Velaquia Basa et intrato dentro lo païse et a/ un Signore a lo so modo, lo quale metra apertene a lo Turco, lo qualle ge ne mandato uno con grande pessansa/ lo aceterano, sera contento caxo que no se terne ara goera con lo Segno<re> da la Velaquia Basa et con quello que o facto,/ laqualle cossa fosse teneamo no poria fare, ny atendere a l'armata que de sopra dicto e; quello que ne seque que/ Vi aviserò sempre la Exellentia Vostra maxime se yo intendro quea Voy piace (3 octombrie 1474).

Ut que hic vere et indubie habentur nota sint Excellentie Vestre nonnulla dicam; Usun Cassanus potentissima/ manu descensus est in Asiam, & nisi divina dispositione turbetur, maxima facile subsequetur/ Turchus Constantinopolis munitioni invigilat, triremes & classem potentem parat de meo iudicio/ ex exhis que secretius percepi, preparationem habeant in ostentationem potius, & in maiorem opinionem de/ se principalis incutiendam, ac ut hostium suorum pecunias consummant, quodin verum rei effectum & executionem/ fieri autumo. Sentitur enim res suas maxime declinasse. Cenidere nanque multa millia hominum &/ potioribus & expectioribus, quos habbeat apud Usum Cassanum, apud Walachos & apud Scutarum, qui/ vix possunt una etate renovari tantum hec sunt in manu Dei. Ipse disponat quod bonum sit in oculis/ Suis & salubre ecclesie Sue Sancte (4 octombrie 1474).

Pe deasupra, Buda și Matia erau departe, în pofida utilității lor venete ori otomane, de a fi considerați parteneri credibili de către Milano. Până la veritabilul panegiric scris de Lodovico Il Moro la moartea lui Matia (cu care, printre multe altele, la 1473-1474, refuzase, politicos însă, să stabilească o legătură matrimonială), Milanul nu a fost un adevărat susținător al Budei, nici chiar atunci când s-a discutat și perfectat căsătoria, nematerializată apoi, a lui Ioan Corvin cu Bianca Maria Sforza (1487-1490). La fel de puțină bază punea frecvent și Veneția pe regele ungar, însă, din motive otomane în primul rând, era nevoită adesea să mizeze, financiar și politic, pe acesta¹⁶.

Din aceste motive, printre altele, Veneția l-a și format “antiotoman” și promovat “cruciat” pe Ștefan III al Moldovei. Știrea ajunsă la Milano, cu consimțământul Veneției, în martie 1474 poate fi considerată un prim pas în acest sens. Mai mult, este practic imposibil ca vestea despre acțiunea moldavă în Țara Românească, indiferent de deznodământul ei, să fi ajuns din Valahia Transalpină la Buda, iar de acolo mai departe la Veneția până pe data de 28 martie. Conform

¹⁶ Nagy-Nyáry 1878, no. 129, p. 182; Setton 1978, p. 204, 213; Nehring 1989, p. 188-192; Simon 2005a, p. 111.

cronicii moldo-germane, arderea Țării Românești de către Ștefan a avut loc pe 14 martie. Pentru ca o veste să ajungă de la Târgoviște la Buda era nevoie în mod normal de două săptămâni. Tot cam atâtea săptămâni erau de obicei necesare pentru ca o știre să ajungă de la Buda la Veneția¹⁷.

Transilvania

Sub aceste auspicii începea marea carieră antiotomană a lui Ștefan III și redebuta Matia Corvin în confruntarea cu Poarta. Am putea presupune că raportul venețian de la Buda, ajuns, parțial (un pasaj), la Milano, privea evenimentele din noiembrie 1473. Atunci, deși nu știm ca Radu să fi beneficiat din primă fază de suport otoman, Ștefan fusese victorios, întronându-l pe Laiotă. Informația ar fi ajuns astfel, cu destulă întârziere și fără completarea ei prin revenirea lui Radu în scaun (23 decembrie), la Veneția, spre sfârșitul lui martie 1474. Nici vestea victoriei de la Vaslui (10 ianuarie) n-a ajuns oficial prea repede la Veneția (6 martie 1475); neoficial, ea ajunsese deja pe 17 februarie, dar în acel caz întârziere a fost provocată de “lupta” dintre Ștefan și Matia pentru monopolul asupra promovării victoriei. În cazul în care nu acceptăm ideea întârzierii veștii, “semnele” pentru soarta acestui angajament antiotoman apar și mai clare de la început¹⁸.

În aceste condiții, inclusiv atitudinea rezervată în practică, entuziasată în scris, a nobilimii transilvane și a elitei săsești vizavi de acțiunile antiotomane ale regelui lor și ale lui Ștefan poate fi socotită drept justificată. Ar fi de amintit aici doar faptul că, atât la 1476 cât și la 1484, Matia Corvin a fost nevoit să aducă trupe din Ungaria propriu-zisă, cu destul succes la 1476, și nu a putut conta pe Transilvania și prea puțin chiar și pe Banat. În special la 1484, nimeni din Transilvania nu pare să fi acționat în favoarea lui Ștefan cel Mare, în pofida presiunilor lui Ștefan Báthory și Matia Corvin. O explicație pentru această atitudine transilvană ar putea-o constitui și faptul că Matia, deși a încercat (la 1469-1470 ori 1476) să adune trupe din Transilvania pe cale congregațională, după 1467 până la moartea sa n-a mai convocat niciodată stările transilvane¹⁹.

Atitudinea transilvană, de privit însă, din rațiuni documentare și de logică, doar drept o dominantă politică, nu ca o trăsătură identitară definitorie, poate fi încadrată, și prin intermediul documentelor milaneze, într-un context *creștin* mai amplu. Practicile aferente acțiunilor de tip cruciat, rivalitățile și interesele “a-

¹⁷ Printre altele: ASG, A.S., *Diversorum Communis Januae*, 3056, nn (21 ianuarie 1474); Panaitescu 1959 a, p. 32; vezi și Mehmet 1974, p. 527-530; Iorga 1984, p. 239-242; Papacostea 1992, p. 70-72; Șimanschi-Agache 1998, p. 14-17.

¹⁸ Orientativ: Hurmuzaki-Densușianu 1891, no. 202, p. 224, Iorga 1984, no. 11, p. 255; no. 16, p. 257; Malipiero 1843, p. 111; Sanudo 2001, p. 12, 14; Simon 2005a, p. 568; vezi și Vigna 1879, no. 1117, p. 195-196; Pippidi 1994, p. 69-70.

¹⁹ Cu titlu de exemplu: MOL, DL 27714 (21 octombrie 1479); Pop 1991, p. 669-674, Drăgan 1992, p. 908-909, Simon 2005a, p. 212-216; Simon 2005b, p. 63-65; vezi, în acest context, și Elekes 1940, p. 11-14; Imber 2001, p. 31-34.

otomane” existente favorizau în primul rând reținerea față de inițiativele antiotomane. Reținerea este elocventă dacă ne gândim că, spre deosebire de aria germană ori de cea italică, în majoritatea ei, Transilvania nu era la distanță de “linia de front” cu Poarta, fiind despărțită de ea doar de instabila Țară Românească. Încercarea de reorganizare a sistemului defensiv ungar de către Matia, mai ales după anul 1479, care mergea în special pe trei unități de apărare (Slavonia, Banatul și Transilvania), era viciată de la început în partea sa estică. Aici, siguranța regională era mai bine și ușor asigurată pe cale diplomatică, decât pe cea militară²⁰.

ALEXANDRU SIMON

THE WALACHIANS AND THE OTTOMAN EMPIRE IN 1474

ABSTRACT

Hungary's return to and Moldavia's great debut on the anti-Ottoman stage (1473-1474) was marked by compromise, financial problems and aids and failure, in spite of the efforts put in namely by the Moldavian ruler, Stephen III the Great, and of the fact that the Ottomans had not yet directed their main forces towards the Lower Danube area. Equally of importance under those circumstances, were Venice's problems and promises. The events and dealings of early 1474 are illustrated also by two documents from the State Archive of Milan. These documents also allow us to tackle the question of Transylvanian involvement in the conflicts of the following years (1475-1484) between Hungary, Moldavia and the Ottoman Empire. It has to be stressed out that Transylvania, supposed to be a anti-Ottoman link between Hungary and Moldavia, as well as the eastern flank of king Matthias Corvinus' defensive system, leaned mainly towards agreement with the pro-Ottoman rulers of Walachia and therefore with the sultan himself.

Abrevieri bibliografice

I. Izvoare

1. Fonduri arhivistice

- ASG - Archivio di Stato di Genova, Genova (www.archivi.beniculturali.it/ASGE/asge.htm)
Archivio Segreto (A.S.).
- ASM - Archivio di Stato di Milano, Milano (www.archivi.beniculturali.it/ASMI/index.html)
Archivio Ducale Sforzesco (A.D.S.), Potenze Estere.
- ASV - Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano (www.vatican.va/library_archives.htm)
Armara, Armarium (Arm.); Miscellaneorum Armarium/ Miscellanea Armadi/ Varia Politicorum (Misc.), Armarium (Arm.).
- ASVe - Archivio di Stato di Venezia, Venezia (www.archivi.beniculturali.it/ASVE/index.html)
Senato Secreto [Senato Secreti] (S.S.).

²⁰ În acest sens și ASV, Arm. XXXIX-10, f. 256 (276)r-257 (277)v [1459-1460; cf. Setton 1978, p. 262, nota 111; Simon 2005a, p. 483-484]; Nicolaescu 1905, no. 55, p. 136-137; no. 57, p. 140; a se vedea aici și Guboglu 1969, p. 69-73.

- HHStA - Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (www.oesta.gv.at/ebestand/ehh/efr1hh.htm)
Mainzer Erzkanzlerarchiv (M.E.A.); Staatenabteilung (S.A.), Ausserdeutsche Staaten (A.D.S.).
- MOL - Magyar Országos Levéltár, Budapest (pentru documentele medievale: www.arcanum.hu/mol)
Antemohácsiana: (Secția U) Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF), (Secția Q) Diplomatikai Levéltár (DL).
- ÖNB - Österreichische Nationalbibliothek, Wien (www.onb.at) Handschriftensammlung (Codices).

2. Surse editate

- Anonimo 1915 - *Cronaca di Anonimo Veronese 1446-1488* (edita da Giovanni Soranzo), Venezia, 1915.
- Bachmann 1892 - *Urkundliche Nachträge zur Österreichisch-Deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrich III.* (= "Fontes Rerum Austriacarum", II (Diplomataria), 46), herausgegeben von Adolf Bachmann, Wien, 1892.
- Bogdan 1902 - Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV și XVI*, București, 1902.
- Bogdan 1913 - Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare, volumul II, Hrisoave și cărți domnești 1493-1503. Tractate, acte omagiale, solii, privilegii comerciale, salv-conducte. Scrisori 1457-1503*, București, 1913.
- Bonfini 1941 - [Antonio Bonfini] Antonio de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades* (editores Iosephus Fögel, Ladislaus Juhász, Béla Iványi), volumul IV, Leipzig, 1941.
- Constantinescu 1981 - Radu Constantinescu, "Documente ragusane în colecția de microfilme a Arhivelor Statului", în *Revista Arhivelor*, LVIII, 1981, 1, p. 34-40.
- Cornet 1856 - Enrico Cornet, *Le guerre dei Veneti nell' Asia, 1470-1474. Documenti cavati dall'Archivio ai Frari in Venezia*, Vienna, 1856.
- Długosz 1887 - [Jan Długosz], *Jan Długosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia* (cura Alexandri Przewdziecki), volumul XIV [= *Historiae Polonicae libri XII* (II)], Cracovia, 1887.
- Döry et alii 1989 - *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns*, [volumul II], 1458-1490 (Francisci Döry collectionem manuscriptam, additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Erszegi, Susanna Teke), Budapest, 1989.
- Dragomir 1927 - Silviu Dragomir, "Documente nouă privitoare la relațiile Țării românești cu Sibiiul în secolii XV și XVI" (extras din *AIIIN*, IV, 1926-1927), Cluj, 1927.
- Florián 1884 - *Chronicon Dubnicense cum codicibus Sambu ci Acephalo et Vaticano, cronicque Vindobonensi Picto et Budensi accurate collatum* (= "Hungariae Historiae Fontes Domestici", III), edidit M[átyás] Florianus, Quinque-Ecclesiis [Pécs], 1884.
- Fraknói 1891 - Vilmos Fraknói, *Mathiae Corvini Hungariae Regis epistolae ad Romanos Pontifices datae et ab eis acceptae* (= "Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia", I, 6), Budapest, 1891.
- Fraknói 1893 - Vilmos Fraknói, *Mátyás király levelei. Külügyi Osztály*, volumul I, 1458-1479, Budapest, 1893.
- Gelich-Thálloczy 1887 - *Diplomatarium relationum reipublicae regasane cum regno Hungariae. Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára* (összeállította Gelich József), editor Lajos Thálloczy, Budapest, 1887.
- Guboglu-Mehmet 1966 - *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, volumul I, *Secolul XV-mijlocul secolului XVII* (întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet), București, 1966.
- Gündisch et alii 1981 - *Urkundenbuch zur Geschichte der Sachsen in Siebenbürgen*, volumul VI, 1458-1473 (herausgegeben von Gustav Gündisch, Hertha Gündisch, Konrad G. Gündisch, Gernot Nussbächer), Bukarest, 1981.

- Hurmuzaki-Densușianu 1890 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, volumul II-1, 1451-1575 (editor Nicolae Densușianu), București, 1890.
- Hurmuzaki-Densușianu 1891 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, volumul II-2, 1451-1510 (editor Nicolae Densușianu), București, 1891.
- Hurmuzaki-Iorga 1911 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, volumul XV-1, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelenne Bistrița, Brașov, Sibiu, 1358-1600* (editor Nicolae Iorga), București, 1911.
- Hyvani 1913 - Antonio Hyvani Sarzanensis, *Historia de volaterrana calamitate* (= "Rerum Italicarum Scriptores", Nova Serie, XXIII, 4), a cura di Francesco Luigi Mannuci, Città di Castello, 1913.
- Iorga 1898 - Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, volumul III [-1], [1399-1499], București, 1897 [1898].
- Iorga 1915 - Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, volumul IV, 1453-1476, Bucarest, 1915.
- Iorga 1984 - Nicolae Iorga, "Veneția în Marea Neagră. III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor", în Idem, *Studii asupra evului mediu românesc* (ediție Șerban Papacostea), București, 1984, p. 230-296.
- Malipiero 1834 - [Domenico Malipiero], *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500 del Senatore Domenico Malipiero ordinati e abbreviati dal senatore Francesco Longo* (con prefazione annotazioni de Agostino Sagredo); *Parte la e Ila degli Anali-Guerra co'Turchi-Guerre d'Italia* (= "Archivio Storico Italiano" (Firenze), s. I, t. VII-1, 1843).
- Nagy-Nyáry 1876 - Iván Nagy, Albert B. Nyáry, *Magyar diplomacziái emlékek. Mátyás király korából 1458-1490* (= "Monumenta Hungariae Historica", IV (Acta Extera), 1-4), volumul II, [1466-1480], Budapest, 1876.
- Nagy-Nyáry 1878 - Iván Nagy, Albert B. Nyáry, *Magyar diplomacziái emlékek. Mátyás király korából 1458-1490* (= "Monumenta Hungariae Historica", IV (Acta Extera), 1-4), volumul IV, [1488-1490; 1458-1490], Budapest, 1878.
- Navagero 1733 - Andrea Navagero, *Storia della Repubblica Veneziana*, în "Rerum Italicarum Scriptores" (Milano), XXIII, 1733 (reprint, Bologna, 1982), col. 923-1216.
- Nicolaescu 1905 - Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI*, București, 1905.
- Panaiteescu 1959a - *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan* (ediție P. P. Panaiteescu), București, 1959.
- Predelli 1901 - *I libri commemoriali della Republica di Venezia. Regesti* [editor R. Predelli], volumul V, [Registri XIV-XVII], Venezia, 1901.
- Sanudo 1733 - [Marino Sanudo Il Giovane], *Vitae Ducum Venetorum Italice feriptae ab origine Urbis, sive ab anno CCCCXXI usque ad annum MCCCXCIII*, în "Rerum Italicarum Scriptores" (Milano), XXII, 1733, col. 599-1252.
- Sanudo 2001 - Marino Sanudo Il Giovane, *Le vite dei dogi (1474-1494)*, a cura di Angela Caracciolo Aricò, [volumul II], Padova, 2001.
- Thálloczy 1913 - Lajos de Thálloczy, "Frammenti relativi alla storia dei paesi situati all'Adria" (extras din *Archeografo Triestino*, s. III, t. VII, 1913, 1), Trieste, 1913.
- Tocilescu 1931 - Grigore G. Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603. Din arhivele orașelor Brașov și Bistrița*, București, 1931 [Viena, 1905].
- Unrest 1957 - Jakob Unrest, *Österreichische Chronik* (= "Monumenta Germaniae Historica", Scriptores Rerum Germanicarum, Novae Series, XI), herausgegeben von Karl Grossman, Weimar, 1957 (reprint München, 1982).
- Vigna 1879 - Raimondo Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'Ufficio di S. Georgio. MCCCCLIII-MCCCCLXXV* (= "Archivio

- Storico Liguro per la Storia Patria”, VI-VII), volumul II-2, [1473-1475; 1453-1475], Genova, 1879.
- Veress 1914 - *Actae et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (= “Fontes Rerum Transylvanicarum”, IV, VI), collegit et edidit Andreas Veress, volumul I, 1468-1540, Budapest, 1914.
- Wolf 1999 - *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III.* (= “Deutsche Reichstagsakten”, A (Ältere Reihe), XV-XXII), volumul VIII-2, 1471 (bearbeitet von Helmut Wolf), Göttingen, 1999.

II. Istoriografie

1. Lucrări generale. Sinteze

- Babinger 1959 - Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltenstürmer einer Zeitenwende* (zweite Auflage), München, 1959.
- Engel 2001 - Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, London, 2001.
- Imber 2002 - Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650. The Structure of Power*, New York, 2002.
- Inalcik 1989 - Halil Inalcik, “The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522”, în *A History of the Crusades* (general editor Kenneth M. Setton), volumul VI, *The Impact of the Crusades on Europe* (edited by Harry W. Hazard, Norman P. Zacour), Madison, 1989, p. 311-353.
- Nehring 1989 - Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. Zum Hunyadisch-Habsburgischen Gegensatz im Donauraum* (zweite ergänzte Auflage), München, 1989.
- Papacostea 2004 - Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare (1457-1504)*, [ediția a III-a], București, 2004.
- Rezachevici 2001 - Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, volumul I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001.
- Setton 1978 - Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, volumul II, *The Fifteenth Century*, (= “Memoirs of the American Philosophical Society”, CXXXVII), Philadelphia, 1978.

2. Lucrări speciale. Studii

- Decei 1974 - Aurel Decei, “Incursiunea (Akîn) a lui Mihaloğlu Ali Beg asupra Orăzii în anul 1474, pe temeul istoriei lui Ibn Kemal”, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 291-306.
- Denize 2001 - Eugen Denize, “Ștefan cel Mare și luptele cu turcii. O nouă abordare”, în *SMIMed*, XIX, 2001, p. 115-128.
- Drăgan 1992 - Ioan Drăgan, “Aspecte ale relațiilor dintre români și puterea centrală în timpul domniei lui Matia Corvinul (1458-1490)”, în *Revista Istorică*, s. n., III, 1992, 9-10, p. 905-916.
- Elekes 1940 - Lajos Elekes, *Il bastione ungherese e le porte rumene dell' Europa*, Budapest, 1940.
- Guboglu 1969 - Mihail Guboglu, “Le tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques”, în *Revue des Études Islamiques* (Paris), XXXVII, 1969, I, p. 49-82.
- Gündisch 1974 - Gustav Gündisch, “Siebenbürgen in der Türkenabwehr 1396-1526”, în *RRH*, XIII, 1974, 3, p. 415-443.
- Halévy 1957 - Mayer J. Halévy, “Les guerres de Etienne le Grand et d'Uzun Hasan d'après la «Chronique de la Turquie du candiote Elie Capsali (1520)»”, în *SAO*, I, 1957, p. 189-199.

- Iorga 1936 - Nicolae Iorga, "O cronică munteană în grecește pentru secolul al XV-lea", în *AAR. MSI*, s. III, t. XIX, 1936, p. 147-151.
- Jászay 1989 - Magda Jászay, "Contrastes et diplomatie dans les rapports de Matthias Ier Corvin et la République de Venise", în *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXV, 1989, 1-4, p. 3-39.
- Lapedatu 1902 - Alexandru Lapedatu, "Radu cel Frumos (iunie 1462-ianuarie 1474)", în *Transilvania*, XXXIII, 1902, p. 13-39.
- Mehmet 1974 - Mustafa Ali Mehmet, "La politique ottomane à l'égard de la Moldavie et du Khanat de Crimée vers la fin du règne du sultan Mehmed II «le Conquerant»", în *RRH*, XIII, 1974, 3, p. 509-534.
- Minea 1940 - Ilie Minea, "Lucrări istorice mărunte 2. Evenimentele moldovenești din anul 1474", în *Cercetări Istorice* (Iași), XIII-XVI, 1940, p. 687.
- Panaiteescu 1959b - P. P. Panaiteescu, "Ștefan cel Mare și orașul București", în *Studii. Revistă de Istorie*, XII, 1959, 1, p. 9-23.
- Papacostea 1973 - Șerban Papacostea, "Venise et les Pays Roumains au Moyen Age", în *Venezia e il Levante fino al secolo XV* (a cura di Agostino Pertusi), volumul I-2, *Storia-Diritto-Economia*, Firenze, 1973, p. 599-625.
- Papacostea 1992 - Șerban Papacostea, "Moldova lui Ștefan cel Mare și geneza din Marea Neagră", în *All «A.D. Xenopol»*, XXIX, 1992, p. 68-74.
- Pippidi 1994 - Andrei Pippidi, "Lettres inédites de Leonardo III Tocco", în *RÉSEE*, XXXII, 1994, 1-2, pp. 67-72.
- Pippidi 2002 - Andrei Pippidi, "Noi izvoare italiene despre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare", în *SMIMed*, XX, 2002, p. 15-21.
- Pop 1991 - Ioan-Aurel Pop, "Privilegiile obținute de români în epoca lui Matia Corvinul", în *RF*, sn, II, 1991, 11-12, p. 667-677.
- Pop 1994 - Ioan-Aurel Pop, "Relații între Transilvania și Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare", în *ActaMN*, XXXI/2, 1994, p. 11-21.
- Rázsó 1986 - Gyula Rázsó, "Die Türkenpolitik Mathias Corvinus", în *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXII, 1986, 1-2, p. 3-50.
- Simon 2004a - Alexandru Simon, "În jurul bătăliei de la Vaslui (1474-1475). Considerații asupra relațiilor dintre Regatul Ungariei, Moldova și Țara Românească", în *SUBB*, series *Historia*, XLIX, 2004, 2, p. 3-26.
- Simon 2004b - Alexandru Simon, "Stephen the Great and his Involvement in Transylvania", în *Transylvanian Review*, XIII, 2004, 2, p. 35-53.
- Simon 2004c - Alexandru Simon, "The Walls of 'Christianity's Gate'. Hungary's Mathias Corvinus and Moldavia's Stephen the Great Politics in the late 1400's", în *Quaderni della Casa Romena* (Venezia), III, 2004, p. 205-224.
- Simon 2005a - Alexandru Simon, *Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală*, Cluj-Napoca, 2005 [2006].
- Simon 2005b - Alexandru Simon, "Acceptance and Rejection in Medieval Transylvania. Romanians and Hungarians before 1600", în *Transylvanian Review*, XIV, 2005, 1, p. 55-68.
- Stoide 1956 - Constantin A. Stoide, "Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea", în *Studii și Cercetări Științifice. Istorie* (Iași), VII, 1956, 1, p. 59-73.
- Szakály 1979 - Ferenc Szakály, "Phases of Turko-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács. 1365-1526", în *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXIII, 1979, 1, p. 65-111.
- Șimanschi-Agache 1998 - Leon Șimanschi, Dumitru Agache, "Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice", în *All «A. D. Xenopol»*, XXXV, 1998, p. 1-18.

-
- Tardy 1978 - Lajos Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Century Hungarian Diplomacy*, Szeged, 1978.
- Xenopol 1907-1908 - A. D. Xenopol, "Lupta între Drăculești și Dănești", în *AAR. MSI*, s. III; t. XXX, 1907-1908, p. 183-272.
- Zirigiević 1985 - Olga Zirigiević, "Die türkisch-ungarischen Kriege. Zusammenstoße und Streifzüge (1459-1526)", în *Habsburgische-Osmanische Beziehungen. Relations Habsbourg-ottomanes. Wien 26-30 September 1983* (herausgegeben von Andreas Tietze), Wien, 1985, p. 1-16.